

Małgorzata Babula¹

Konstytucyjna zasada równości wobec prawa a korzystanie z praw wyborczych przez osoby ubezwłasnowolnione

Słowa kluczowe: ubezwłasnowolnienie, godność osobowa, prawo wyborcze, Konstytucja

Keywords: incapacity, human dignity, electoral law, Constitution

Streszczenie

Celem artykułu jest omówienie kwestii związanych z prawami wyborczymi osób ubezwłasnowolnionych, z naciskiem na ubezwłasnowolnienie będące wynikiem choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych (z wyłączeniem pijaństwa lub narkomanii). Takie podejście uzasadnione jest przyjętym założeniem rozpatrzenia aktualnych regulacji w kontekście zmian w przepisach prawa cywilnego, które są przedmiotem prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego w zw. z orzeczeniami Trybunału Konstytucyjnego oraz orzeczeniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wydanym w sprawie *Alajos Kiss v. Węgry* w 2010 r. Zastosowana metoda: przegląd literatury.

Summary

Electoral rights of incapacitated people in comparison to constitutional principle of equality before the law

The aim of this article is to discuss the matter of electoral rights of incapacitated people – with special attention to incapacity caused by psychological disorders (excluding

¹ Autorka jest asystentem w Katedrze Prawa Konstytucyjnego Zamiejscowego Wydziału Prawa i Administracji w Rzeszowie Wyższej Szkoły Prawa i Administracji Przemyśl–Rzeszów. Mail: malgorzata.babula@gmail.com.

alcoholism and drug addiction). Such a way to deliberate on political rights is caused by legal resolutions of civil law, that are under a discussion to be changed by a special Commission of Civil Law Codification. Commission has been created in a result of EHRC judgment in the case *Alajos Kiss v. Hungary* in 2010, and Polish Constitutional Tribunal judgments. Method used: literature overview.

✱

I.

Z funkcjonowaniem demokratycznego państwa prawnego i z samą jego istotą związana jest gwarancja podstawowych praw i wolności obywatelskich, w tym także praw wyborczych². Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych przyznaje każdemu obywatelowi prawo i możliwości, bez żadnej dyskryminacji i bez nieuzasadnionych ograniczeń: a) uczestniczenia w kierowaniu sprawami publicznymi bezpośrednio lub za pośrednictwem swobodnie wybranych przedstawicieli; b) korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego w rzetelnych wyborach [...]³. Prawa polityczne postrzegać należy niejako dwutorowo; po pierwsze jako możliwość wpływania na kształt ustroju państwowego oraz na kierunek polityki państwa, po drugie jako uprawnienie jednostki do lepszej samorealizacji w stosunkach z innymi ludźmi. Niewątpliwie umożliwiają człowiekowi zaistnienie w życiu społeczno-politycznym⁴. Prawo wyborcze oraz prawo do udziału w referendum mają szczególne znaczenie w kontekście możliwości realizowania przez człowieka aktywności w życiu państwa⁵. Z tego powodu ingerencja w zakres tychże praw ma istotne znaczenie, zwłaszcza jeżeli formą ingerencji jest ubezwłasnowolnienie. Sąd Najwyższy jednoznacznie wypo-

² M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2011 r., s. 17.

³ Art. 25 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych (Dz.U. 1977 r., nr 38, poz. 167).

⁴ B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, Toruń 2013, s. 175.

⁵ *Ibidem*, s. 178.

wiedział się o wysokiej ingerencji ubezwłasnowolnienia w sferę praw i wolności jednostki⁶, a jedną ze sfer, które ubezwłasnowolnienie dotyka, to prawa i wolności natury politycznej. Jest to bowiem grupa praw, „dzięki którym każdy uprawniony może wpływać na losy swojej społeczności. [...] Najważniejszym jest czynne i bierne prawo uczestniczenia w wyborach oraz referendach”⁷.

„W ścisłym związku z prawem wyborczym pozostaje zasada powszechności [...]”⁸. Jak podkreśla Wiesław Skrzydło, zasada ta jest niezmiennie pierwszą zasadą, jaką wymienia się spośród całego katalogu zasad determinujących wybory⁹. „Powszechność wyborów oznacza, iż prawo do głosowania i do kandydowania przysługuje wszystkim osobom, które spełniają określone w konstytucji i ustawach warunki. W sensie pozytywnym zasada ta gwarantuje każdemu wyborcy czynne i bierne prawo wyborcze, a w sensie negatywnym wprowadza zakaz ustanawiania ograniczeń. Jej znaczenie koncentruje się na wskazaniu kręgu podmiotów posiadających prawa wyborcze”¹⁰. Mówiąc kolokwialnie, zasada powszechności determinuje podmioty uposażone w prawa wyborcze, rozstrzygając, kto jest podmiotem tych praw i komu są one przynależne¹¹.

Zasada powszechności wyborów zawarta została w art. 62, art. 96 ust. 2, art. 97 ust. 2, art. 127 ust. 1, art. 169 ust. 2 Konstytucji RP, niemniej jednak nie może ona stanowić podstawy dla odgórnie przyjętego założenia, że wszyscy pełnoletni obywatele posiadają prawa wyborcze¹². Powszechność kształtowana jest w oparciu o cenzusy, tj. wyłączenia czynnego prawa wy-

⁶ Postanowienie SN z dnia 18 stycznia 1978 r., IV CR 515/77, niepublikowane.

⁷ R. Kropiwnicki, *Pojęcie praw i wolności chronionych w Konstytucji RP*, [w:] *Prawa człowieka w systemie prawa krajowego*, red. A Florczak, B. Bolechow, Toruń 2006, s. 46–47.

⁸ *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M Chmaj, Warszawa 2008, s. 140.

⁹ W. Skrzydło, *Prawa wyborcze obywateli*, [w:] M. Chmaj, W. Orłowski, W. Skrzydło, Z. Witkowski, A. Wróbel, *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Wolności i prawa polityczne*, Kraków 2002, s. 123.

¹⁰ M. Dąbrowski, *Ubezwłasnowolnienie a prawo wyborcze w świetle standardów europejskich*, s. 262; Cyt. za: K. Skotnicki, *Zasada powszechności w prawie wyborczym. Zagadnienia z teorii i praktyki*, Łódź 2000, s. 11.

¹¹ M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy w...*, s. 39.

¹² J. Buczkowski, *Podstawowe zasady prawa wyborczego III Rzeczypospolitej*, Lublin 1998, s. 64.

borczego ze względu na brak określonych cech lub kwalifikacji¹³. Współcześnie wymienia się trzy cenzusy: wieku, obywatelstwa i domicylu¹⁴. Zgodnie z art. 62 ust. 1 i 2 Konstytucji: „obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych”¹⁵. Przy czym przez czynne prawo wyborcze należy rozumieć prawo do głosowania w wyborach i do podejmowania innych czynności wyborczych¹⁶, natomiast prawo bierne obejmuje sobą uprawnienie do bycia wybranym, a także do sprawowania mandatu uzyskanego w wyniku niewadliwie przeprowadzonych wyborów¹⁷. Zarówno bierne, jak i czynne prawo wyborcze nie zajmuje się faktycznymi uwarunkowaniami, które mogą mieć wpływ na korzystanie przez jednostkę z prawa wyborczego¹⁸. Powszechność prawa wyborczego nie oznacza natomiast, iż każdy polski obywatel posiada czynne prawo wyborcze i może z niego według swojego uznania skorzystać. Uczestniczyć w wyborach mogą bowiem tylko te osoby, które wykazują się odpowiednim poziomem świadomości oraz które są odpowiedzialne za podejmowane przez siebie decyzje, w tym także decyzje wyborcze¹⁹. „Z zasadą powszechności nie koliduje praktykowane w niemal wszystkich państwach demokratycznych wyłączenie praw wyborczych dwóch kategorii osób: a) pozbawionych praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu lub praw

¹³ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2001, s. 326.

¹⁴ Ibidem, s. 326 i n.

¹⁵ Art. 62 ust. 1 i 2, Konstytucja RP (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

¹⁶ B. Banaszak, *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 25 (Dz.U. Nr 21, poz. 112 ze zm.).

¹⁷ OTK-A 2007, nr 3, poz. 26, za: B. Banaszak, *Kodeks...*, s. 32.

¹⁸ B. Banaszak, *Kodeks...*, s. 24.

¹⁹ B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki*, s. 141; Zakres i sposób realizacji prawa wyborczego (a ściślej prawa do udziału w referendum oraz prawa wybierania władz państwowych) do dnia 31 lipca 2011 r. określone były w kilku ustawach wyborczych, jak również w Konstytucji państwa polskiego. Dnia 1 sierpnia 2011 r. wszedł w życie Kodeks wyborczy, efektem czego większość z dotychczasowych ustaw utraciła swoją dotychczasową moc, a na ich miejsce weszły przepisy Kodeksu wyborczego.

wyborczych oraz b) ubezwłasnowolnionych prawomocnym orzeczeniem sądu²⁰. Ograniczenie powszechności praw wyborczych wskazuje również na to, że prawa wybierania nie mają osoby pozbawione praw publicznych orzeczeniem sądu, pozbawione praw wyborczych orzeczeniem Trybunału Stanu oraz ubezwłasnowolnione całkowicie lub częściowo prawomocnym orzeczeniem sądu²¹, które zapadło wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa i narkomanii²².

Regulacje prawne nie zawsze są logicznie spójne w kwestii przyznawania obywatelom praw. Taką sytuację mamy np. w kwestii kobiety, która zawarła związek małżeński w wieku 16 lat. W świetle przepisów Kodeksu cywilnego oraz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zyskuje ona pełnoletniość i korzysta z pełnej zdolności do czynności prawnych, ale w oparciu o regulacje Kodeksu wyborczego nadal nie posiada praw wyborczych, ponieważ napotyka na cenzus wieku (18 lat)²³. Takich sytuacji, które wskazują na dysonans pomiędzy regulacjami poszczególnych ustaw, jest więcej²⁴. Marcin Dąbrowski podkreśla, iż rozdzwiek ten doprowadza do sytuacji, w której na płaszczyźnie prawa cywilnego osobom ubezwłasnowolnionym częściowo przypisuje się wystarczające rozeznanie i sprawność intelektualną do bycia samodzielnym podmiotem prawa, natomiast na płaszczyźnie praw wyborczych pozostają one wyłączone z możliwości uczestniczenia w życiu politycznym państwa²⁵.

II.

Ubezwłasnowolnienie jest instytucją prawa cywilnego²⁶. Procedurę jego orzekania, jego formy i przesłanki określa Kodeks cywilny oraz Kodeks po-

²⁰ M. Chmaj, W. Szkrzydło, *System wyborczy w...*, s. 39–40.

²¹ J. Buczkowski, *Podstawowe zasady...*, s. 65.

²² Kodeks cywilny, art. 13 § 1.

²³ Za: M. Dąbrowski, *Ubezwłasnowolnienie...*, s. 268–269.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 7 marca 2007 r., sygn. K 28/05, zaznaczył, że ubezwłasnowolnienie jest pojęciem konstytucyjnym, jednakże jak pisze M. Dąbrowski: „konstytucyjne dodanie konsekwencji prawnowyborczych nie zmienia cywilnego charak-

stępowania cywilnego²⁷. Według przyjętego przez prawo założenia „ubezwłasnowolnienie służy interesom ubezwłasnowolnionego, wobec czego może być orzeczone tylko wtedy, gdy jego interes tego wymaga”²⁸. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego instytucja ubezwłasnowolnienia nie może obrócić się przeciwko osobie chorej²⁹. Ubezwłasnowolnienie jest narzędziem mającym na celu zapewnić pomoc osobie niemogącej samodzielnie prowadzić swoich spraw osobistych i majątkowych³⁰, ma zagwarantować także opiekę osobie podlegającej ubezwłasnowolnieniu i kierować się interesem tej osoby, a nie interesem innych osób lub instytucji³¹.

Wśród podstaw do orzeczenia ubezwłasnowolnienia, Kodeks cywilny wymienia m.in. *chorobę psychiczną, niedorozwój umysłowy* lub innego rodzaju *zaburzenia psychiczne*, w szczególności uzależnienie od alkoholu oraz narkotyków³², jeżeli powodują one niezdolność do kierowania swym postę-

teru tej instytucji i nie skutkuje powstaniem nowych pozacywilnoprawnych przesłanek jego orzeczenia wynikających z ustawy zasadniczej”; patrz: M. Dąbrowski, *Ubezwłasnowolnienie a prawo wyborcze w świetle standardów europejskich*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 2–3, s. 274–275.

²⁷ B. Banaszak, *Kodeks...*, s. 29–30.

²⁸ Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 260.

²⁹ Orzeczenie SN z 26.04.1968 r. (patrz: Biuletyn SN z 1968 r., nr 7 poz. 137).

³⁰ T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa 2001, s. 443.

³¹ H. Izdebski, M. Małek, *Kodeks cywilny z komentarzem, orzecznictwem*, Warszawa 1997, s. 40.

³² W obliczu trwających prac mających na celu nowelizację kodeksu cywilnego – co jest efektem wejścia w życie Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych – Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego zaproponowała zmianę w obecnym rozwiązaniu prawnym dotyczącym możliwości orzekania o ubezwłasnowolnieniu osoby w związku z uzależnieniem od alkoholu. Proponowana zmiana przedstawiona została w następujący sposób: „Przepis art. 19 w § 1 określa przesłanki ubezwłasnowolnienia i niewiele odbiega od treści art. 13 § 1 k.c. Uznano, że dla oznaczenia stanu zdrowia uzasadnione jest wskazanie na niedorozwój umysłowy i zaburzenia psychiczne (w szczególności chorobę psychiczną), zrezygnowano natomiast z wyszczególnienia pijaństwa i narkomanii (por. art. 13 § 1 k.c.). Judykatura i doktryna zajmują jednoznaczne stanowisko, że pijaństwo i narkomania mogą prowadzić do ubezwłasnowolnienia tylko wówczas, gdy mają miejsce zaburzenia psychiczne. Jako przesłankę ubezwłasnowolnienia wskazano ponadto stan zdrowia, który wyłącza możliwość kierowania postępowaniem z innych poważnych przyczyn aniżeli niedorozwój umysłowy lub zaburzenia natury psychicznej, mając na uwadze różne sytuacje niesprawności znane praktyce medycznej. W projekcie wyraźnie zaznaczono, że stan zdrowia uzasadnia ubezwła-

powaniem w stopniu całkowitym³³ lub częściowym³⁴. Zatem nie różnią się one (rodzaje ubezwłasnowolnienia) przesłankami, ale są odmienne w kwestii intensywności ich występowania oraz w następstwach, jakie powodują³⁵. Istotne jest to, że żadne stany psychiczne wyłączające świadome albo swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli, jak choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy lub inne zakłócenia czynności psychicznych, nie mają w świetle polskiego systemu prawnego wpływu na zdolność do czynności prawnych³⁶. Zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego „osoba pełnoletnia nie ubezwłasnowolniona ma pełną zdolność do czynności prawnych, choćby nawet była psychicznie chora. Choroba psychiczna może jedynie powodować wadę oświadczenia woli”³⁷. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego istotnym elementem w kwestii zasadności zastosowania ubezwłasnowolnienia jest nie tylko świadomość, ale i wola – w tym ustalenie – czy dana osoba jest w stanie dokonywać czynności prawnych przy jednoczesnym osiągnięciu zamierzonych skutków prawnych wraz z pełną świadomością ich występowania i znaczenia³⁸.

snowolnienie tylko wówczas, gdy przemawia za tym potrzeba ochrony interesu osoby, wobec której orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu miałyby być wydane. Proponowane brzmienie artykułu 19 kodeksu cywilnego: Art. 19. § 1. Osoba, która ukończyła trzynaście lat, może być ubezwłasnowolniona, jeżeli nie jest w stanie trwale kierować swym postępowaniem wskutek niedorozwoju umysłowego, zaburzeń psychicznych, w szczególności choroby psychicznej, albo z innych poważnych przyczyn uniemożliwia to stan zdrowia tej osoby. § 2. Ubezwłasnowolnienie może nastąpić tylko w interesie osoby, która takiej ochrony potrzebuje; <http://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/komisje-kodyfikacyjne/komisja-kodyfikacyjna-prawa-cywilnego> (5.03.2014).

³³ Kodeks cywilny, art. 13.

³⁴ Kodeks cywilny, art. 16.

³⁵ B. Banaszak, *Kodeks...*, s. 30.

³⁶ J. Przybysz, *Psychiatria sądowa, część II, opiniowanie w postępowaniu cywilnym*, Toruń 2005, s. 166.

³⁷ Uchwała SN z dnia 12 grudnia 1960 r., ICO 25/60 (OSNCPiUS z1961 r., nr 2 poz. 32).

³⁸ Postanowienie z dnia 26 lutego 1971 r., I CR 659/70, BSN 1971, nr 11, poz. 115; cyt. za B. Banaszak, *Kodeks...*, s. 30.

Zobacz także: T. Pajor, *Ochrona osób niepełnosprawnych ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Studium nad potrzebą ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, red. K. Kurowski, Łódź 2010, s. 85–86. Autor pisze, że termin ubezwłasnowolnienie sam z siebie „sugeruje, że to sąd pozbawia daną osobę własnej woli, gdy w istocie orzeczenie sądu jest tylko niezbędna reakcją na rzeczywisty i trwały stan tej osoby, który

Literatura odnosząca się do praw wyborczych osób ubezwłasnowolnionych nie jest zbyt szeroka. Istota pozbawienia osób ubezwłasnowolnionych tychże praw (zwłaszcza w kontekście prawa czynnego) nabrała szczególnego znaczenia na przestrzeni ostatnich kilku lat. W związku z wejściem w życie Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych temat prawa wyborczego osób ubezwłasnowolnionych podejmowany jest coraz częściej w kontekście konieczności zmian w obowiązujących przepisach. Nie tylko wspomniana wyżej konwencja rozbudziła dyskusję nad sytuacją osób ubezwłasnowolnionych, ale dyskurs podjęty został również po ogłoszeniu przez Trybunał Konstytucyjny wyroku w sprawie braku legitymacji ubezwłasnowolnionego do wszczęcia postępowania o uchylenie lub zmianę ubezwłasnowolnienia³⁹, w którym Trybunał orzekł, że można rozważyć „dokonanie bardziej kompleksowych zmian w zakresie instytucji ubezwłasnowolnienia w prawie polskim. W większości państw odchodzi się obecnie od sztywnego ograniczania praw i wolności osób chorych psychicznie, upośledzonych lub uzależnionych na rzecz regulacji bardziej elastycznych, dopasowanych do konkretnych sytuacji”⁴⁰.

Mając na uwadze planowane zmiany w przepisach dotyczących zdolności do czynności prawnych osób niepełnosprawnych psychicznie⁴¹, należy zwrócić uwagę na zastrzeżenia⁴² skierowane przez Helsińską Fundację Praw Człowieka do Komisji Kodyfikacji Prawa Cywilnego. Fundacja pisze: „w przepisach przejściowych projektowanej regulacji nie zostało wyjaśnione w jaki sposób ustawodawca zamierza uregulować sytuację prawną osób ubezwłasnowolnionych częściowo. W szczególności zaś w przepisach przejściowych nowego k.c. nie określono, czy (1) osoby dotychczas ubezwłasnowolnione częściowo zostaną uwłasnowolnione po wejściu w życie nowego k.c., czy też (2) osoby ubezwłasnowolnione częściowo zachowają swój dotychczasowy status

uniemożliwia lub istotnie ogranicza prawidłowe podjęcie i wyrażenie woli”. Ten pogląd jest zdaniem T. Pajora argumentem za wprowadzeniem zmian w nomenklaturze i usunięciem z powszechnego użycia pojęcia ubezwłasnowolnienie.

³⁹ Wyrok z dnia 7 marca 2007 r., sygn. K 28/05.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ http://bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/kkpc/sprawozdanie-z-dzialalnosci-kkpc-2012.pdf (S.03.2014).

⁴² http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/images/stories/KKPC_ubezwlasnowolnienie.pdf (S.03.2014).

lecz do określenia ich pozycji prawnej stosowane będą nowe przepisy o całkowitym ubezwłasnowolnieniu, czy też (3) osoby dotychczas ubezwłasnowolnione częściowo staną się osobami ubezwłasnowolnionymi całkowicie z mocy prawa⁴³. Ponadto należy wziąć pod uwagę argument, zgodnie z którym „osób, które potrzebują jedynie pomocy do prowadzenia swoich spraw nie należy dyskryminować poprzez uszczuplenie zdolności do czynności prawnych. Stąd uznano, że jeżeli niedorozwój umysłowy albo inne psychiczne lub fizyczne nieprawidłowości w stanie zdrowia nie odebrały podmiotowi możliwości kierowania swym postępowaniem, wtedy ocenę jego działania należy oprzeć na zbadaniu mechanizmu woli albo innych okoliczności, które wystąpiły przy dokonywaniu czynności, bądź zapewnić właściwą pomoc. W takich sytuacjach znajdują zastosowanie przepisy dotyczące ochrony na wypadek wad oświadczenia woli, wyzysku, a także niepełnosprawności, która może uzasadniać ustanowienie kuratora dla osoby potrzebującej pomocy (art. 40 projektu)⁴⁴. Główny zarzut ze strony Fundacji polega na tym, iż brakuje w projekcie nowego Kodeksu cywilnego oraz w uzasadnieniu dla jego zmian konkretnych alternatywnych rozwiązań⁴⁵.

Wejście w życie Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych nie może przysłonić faktu, że Polska jest zobowiązana także postanowieniami Europejskiej konwencji praw człowieka. Dlatego też dla Polski szczególne znaczenie w kwestii konieczności lub w ogóle zasadności wprowadzenia zmian w obecnie obowiązujących rozwiązaniach prawnych ma wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁴⁶ w sprawie Alajos Kiss v. Węgry⁴⁷. W skardze do ETPC Kiss zarzucił, że w sposób bezpodstawny ode-

⁴³ Helsińska Fundacja Praw Człowieka skłania się najbardziej ku pierwszemu rozwiązaniu, argumentując to tym, iż wdrożenie drugiego rozwiązania „doprowadziłoby do zrównania pozycji prawnej osób częściowo ubezwłasnowolnionych z całkowicie ubezwłasnowolnionymi, mimo znaczących różnic w podstawach zastosowania obu tych instytucji”, natomiast trzecie rozwiązanie „wydaje się w takim samym stopniu jak drugie rozwiązanie pogarszać status prawny osób ubezwłasnowolnionych częściowo”.

⁴⁴ <http://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/komisje-kodyfikacyjne/komisja-kodyfikacyjna-prawa-cywilnego> (5.03.2014).

⁴⁵ http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/images/stories/KKPC_ubezwlasnowolnienie.pdf (5.03.2014).

⁴⁶ Zwanego dalej: ETPC.

⁴⁷ Wyrok ETPC z dnia 20 maja 2010 r., Alajos Kiss v. Węgry, skarga nr 38832/06.

brano mu prawo do głosowania w wyborach z powodu częściowego ubezwłasnowolnienia, jak również nie miał do dyspozycji żadnego skutecznego środka prawnego. Twierdził, że padł ofiarą dyskryminacji (powołując się na art. 3 protokołu nr 1 samodzielnie oraz w połączeniu z art. 13 i 14 konwencji)⁴⁸. „Trybunał zgodził się z twierdzeniem, że władze realizowały [...] uprawniony cel, chodziło bowiem o zapewnienie, aby jedynie obywatele zdolni do uświadomienia sobie skutków swoich decyzji oraz podejmowania świadomych i rozumnych decyzji mogli uczestniczyć w sprawach publicznych. [...] Z materiałów przedstawionych przez skarżącego wynikało, że 0,75% ludności Węgier w wieku uprawniającym do głosowania w wyborach generalnie nie ma do tego prawa z powodu ubezwłasnowolnienia. Jest to – zdaniem Trybunału – znaczna liczba przekreślająca tezę o niewielkich skutkach tego zakazu. Trybunał zgodził się, że w tej dziedzinie krajowy ustawodawca ma szeroką swobodę oceny, czy ograniczenia prawa do głosowania mogą być dzisiaj usprawiedliwione, a jeśli tak, w jaki sposób zachować właściwą równowagę. W szczególności do ustawodawcy należy decyzja dotycząca wymaganej procedury oceny zdolności do głosowania osób umyślowo niepełnosprawnych. Absolutny zakaz korzystania z prawa do głosowania osób częściowo ubezwłasnowolnionych, niezależnie od ich rzeczywistego stanu, nie mieści się w granicach dającego się zaakceptować marginesu swobody państwa⁴⁹. Komisja już w 1975 r. stwierdziła, że prawo, o które chodzi w art. 3 Protokołu I, „nie jest ani absolutne, ani nieograniczone”; zaś „państwa mogą nakładać pewne ograniczenia na prawo do głosowania i prawo do kandydowania, pod warunkiem że ograniczenia takie nie mają charakteru arbitralnego i nie godzą w swobodne wyrażanie opinii ludności⁵⁰. „W rezultacie Trybunał orzekł, że nie można było uznać zbiorowego odebrania prawa do głosowania bez zindywidualizowanej oceny sądowej i wyłącznie ze względu na niepełnosprawność psychiczną wymagającą częściowego ubezwłasnowolnienia za dokonane

⁴⁸ M. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka: wybór orzeczeń 2010*, Warszawa 2011, s. 304.

⁴⁹ Ibidem, s. 305.

⁵⁰ T. Jasudowicz, *Prawo do wolnych wyborów w byłych europejskich państwach socjalistycznych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2011, nr 2, s. 23.

na uprawnionych podstawach”⁵¹. ETPC uznał za niezgodne z Europejską konwencją praw człowieka całkowite pozbawianie praw wyborczych osób, które są ubezwłasnowolnione częściowo. Polskie regulacje w zakresie konsekwencji, jakie wywiera ubezwłasnowolnienie na prawa wyborcze, jest analogiczne do węgierskich rozstrzygnięć, dlatego orzeczenie przez ETPC ma szczególne znaczenie dla Rzeczypospolitej Polskiej. Fakt wydania powyższego orzeczenia powinien pociągać za sobą świadomość realnego „zagrożenia” skierowania przez obywatela polskiego analogicznej sprawy przed oblicze Trybunału. Powstaje pytanie, na ile lepiej jest wprowadzić swoistą profilaktykę i dokonać stosownych zmian w polskim prawie, zanim konieczne będzie reagowanie na decyzję ETPC.

Ubezwłasnowolnienie powoduje pozbawienie praw wyborczych, ale samo pozbawienie tychże ma oddźwięk w jeszcze jednej kwestii. Skutkuje bowiem wykreśleniem osoby z rejestru wyborców. Zgodnie z Kodeksem wyborczym osoby pozbawione prawa wybierania skreśla się z ww. rejestru na podstawie przekazywanych gminom zawiadomień z sądu albo Trybunału Stanu⁵² i jest to naturalne następstwo pozbawienia czynnego prawa wyborczego⁵³. „Gwarancją powszechności wyborów jest prowadzenie przez gminy rejestru i spisu wyborców. Pierwszy obejmuje stale zamieszkałe na obszarze gminy osoby, którym przysługuje czynne prawo wyborcze [...], drugi sporządzany jest na podstawie rejestru najpóźniej na 21 dni przed wyborami. [...] W przypadku nieprawidłowości w rejestrze lub spisie [...] można wnieść reklamację”⁵⁴.

III.

Człowiek jako podmiot praw i obowiązków jest również członkiem społeczeństwa, tworzącego określoną wspólnotę (terytorialną, ekonomiczną i prawną). „Podstawą koncepcji praw człowieka jest człowiek wolny, twórczy, dobrze znający prawa przyrody i swoje miejsce w przekształceniach cywili-

⁵¹ M. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka...*, s. 306.

⁵² Kodeks wyborczy, art. 21 § 1.

⁵³ B. Banaszak, *Kodeks...*, s. 56.

⁵⁴ I. Wróblewska, *Prawo wyborcze do Sejmu i Senatu oraz status prawny posłów i senatorów*, [w:] *Prawo Konstytucyjne...*, s. 201–202.

zacji⁵⁵. Konstytucja RP gwarantuje obywatelom Rzeczypospolitej Polskiej równość wobec prawa⁵⁶ przy jednoczesnym zastrzeżeniu, że ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw⁵⁷. „Prawa i wolności człowieka są immanentnie związane z jego autonomią, swobodą i niezależnością od ingerencji państwa oraz innych organizacji i zrzeszeń”⁵⁸.

Zdaniem Andrzeja Redelbacha konstytucyjne określenie „konieczne w demokratycznym państwie” jest swoistą furtką, która przyznaje państwu pełną suwerenność w określaniu sytuacji uzasadniających podstawy dla ograniczeń w prawach człowieka i obywatela⁵⁹, natomiast poprzez fakt, że prawo polskie tworzą nie tylko normy wewnętrzne, ale Polska jest również związana regulacjami natury międzynarodowej, „każdorazowe wyważenie pomiędzy prawem jednostki a powodem ingerencji państwa wymaga odniesienia do znaczenia i rangi prawa dla człowieka oraz rzeczywistych, a nie subiektywnych konieczności leżących u podstaw ingerencji państwa, a więc wiedza państwa nie może być głębsza niż organu międzynarodowego”⁶⁰. Ponadto, jak zaznacza Roman Wieruszewski, „postulat zagwarantowania równości ludzi wobec prawa był, jest i zapewne będzie również w przyszłości jednym z najważniejszych zadań stawianych państwu przez obywateli. Zasada równości i niedyskryminacji weszła na trwałe również do międzynaro-

⁵⁵ Ibidem, s. 361. Szerzej na temat praw i wolności także: L. Wiśniewski, *Prawo a wolność człowieka – pojęcie i konstrukcja prawna*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 51 i n. oraz idem, *Zakres ochrony prawnej wolności człowieka i warunki jej dopuszczalnych ograniczeń w praktyce*, [w:] *Wolności i prawa człowieka oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006, s. 21 i n.

⁵⁶ Art. 32 ust. 1 i 2 Konstytucja RP: „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”.

⁵⁷ Art. 31 ust. 3 Konstytucja RP.

⁵⁸ A. Redelbach, *Prawa naturalne – prawa człowieka – wymiar sprawiedliwości; Polacy wobec Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Toruń 2000, s. 351.

⁵⁹ Ibidem, s. 356.

⁶⁰ Ibidem.

dowego prawa praw człowieka⁶¹. W sposób dość naturalny rodzi się pytanie o różnicę pomiędzy równością wobec prawa a równością praw⁶².

Zdaniem niektórych równość praw to „stosunek między obywatelami ze względu na fakt, iż są oni adresatami norm prawnych. Zasada równości obywateli wobec prawa wskazuje z kolei, że każdy obywatel jest potencjalnym adresatem każdej w zasadzie normy prawnej”⁶³.

Równość rozumiana wieloskładnikowo nie może oznaczać identyczności⁶⁴. Trudno nie zgodzić się z poglądem, iż zasada równości wobec prawa oznacza, że równo powinny być traktowane jednostki pod pewnym względem równe wobec prawa, podobnie zaś jednostki pod pewnymi względami podobne; a zatem nie jest niczym uzasadnione traktowanie wszystkich jednakowo⁶⁵, zaś wszelkie odstępstwa od powyższego obliwu równego traktowania podmiotów podobnych muszą znajdować uzasadnienie w odpowiednio przekonujących argumentach⁶⁶. Albowiem, jak zaznacza Roman Wieruszewski, „prawo może i powinno różnicować obywateli z uwagi na pewne cechy, określane niekiedy mianem relewantnych”⁶⁷.

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego argumenty determinujące zasadność odstępstw od równego traktowania powinny mieć, po pierwsze, charakter relewantny (a więc pozostawać w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów, w których zawarta jest kontrolowana norma, oraz służyć realizacji tego celu i treści. Innymi słowy, wprowadzane zróżnicowania muszą mieć charakter racjonalnie uzasadniony. Nie wolno ich dokonywać według dowolnie ustalonego kryterium)⁶⁸, po drugie, argumenty te mu-

⁶¹ R. Wieruszewski, *Zasada równości i niedyskryminacji*, [w:] *Prawa człowieka. Model Prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 75.

⁶² B. Gronowska dodaje do postulatu równości jeszcze jeden element: równe traktowanie przez władze publiczne. Patrz: B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki...*, s. 160.

⁶³ J. Wawrzyniak, *Równość obywateli PRL*, Warszawa 1977, s. 121.

⁶⁴ Patrz: B. Gronowska, *Wolności, prawa o i obowiązki...*, s. 160 oraz R. Wieruszewski, *Zasada...*, s. 77.

⁶⁵ M. Chmaj, *Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji*, [w:] M. Chmaj, L. Leszczyński, W. Skrzydło, J. Z. Sobczak, A. Wróbel, *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce, zasady ogólne*, T. I, Kraków 2002, s. 129.

⁶⁶ K 10/96, OTK 1996, s. 281 i n.

⁶⁷ R. Wieruszewski, *Zasada...*, s. 77.

⁶⁸ K. 3/94, OTK w 1994 r., cz. II, s. 141.

szą mieć charakter proporcjonalny (a więc waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie sytuacji adresatów normy, musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku nierównego potraktowania podmiotów podobnych), po trzecie, argumenty te muszą pozostawać w jakimś związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych. Jak już wspomniano, jedną z takich zasad konstytucyjnych jest zasada sprawiedliwości społecznej (art. 1 przepisów konstytucyjnych). Różnicowanie sytuacji prawnej podmiotów podobnych ma więc znacznie większe szanse uznania za zgodne z konstytucją, jeżeli pozostaje w zgodzie z zasadami sprawiedliwości społecznej lub służy urzeczywistnieniu tych zasad. Zostaje ono natomiast uznane za niekonstytucyjną dyskryminację (uprzywilejowanie), jeżeli nie znajduje podtrzymania w zasadzie sprawiedliwości społecznej. W tym sensie zasady równości wobec prawa i sprawiedliwości społecznej w znacznym stopniu nakładają się na siebie⁶⁹. Leszek Garlicki uważa jednak, iż tak uformowane kryteria dają Trybunałowi Konstytucyjnemu swoisty parasol ochronny dla swobodnej argumentacji, czy dany argument ma charakter relewantny, czy też inny⁷⁰.

W związku z sytuacyjnym rozwarstwieniem praw człowieka powstaje po stronie państwa obowiązek „niwelowania istniejących obiektywnych różnic pomiędzy jednostkami, tak by osiągnąć faktyczny parytet równości (tym właśnie uzasadnia się np. dodatkowe gwarancje proceduralne dla nieletnich, dla osób niepełnosprawnych, kobiet, itp.)”⁷¹. Podobne stanowisko ma Trybunał Konstytucyjny, który orzekł, iż jednakowa ochrona praw człowieka nie jest równoznaczna z ochroną jednakowych praw każdego człowieka⁷².

Przez wiele lat cywilizacje oparte były na niejednorodności społecznej⁷³. Począwszy od starożytności, poprzez Francisca Galtona, a na ideologiach za-

⁶⁹ K. 4/95, OTK w 1995 r., cz. II, s. 93. Trybunał podtrzymał swoje stanowisko także po wejściu w życie Konstytucji z 1997 r.

⁷⁰ L. Garlicki, *Zasada równości i zakaz dyskryminacji w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Obywatel – jego wolności i prawa. Zbiór studiów przygotowany z okazji 10-lecia urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich, Biuro RPO*, Warszawa 1998, s. 68 i n.

⁷¹ R. Wieruszewski, *Zasada...*, s. 77.

⁷² K 6/89, OTK 1989, s. 107–109.

⁷³ Patrz: A. Łopatka, *Jednostka – jej prawa człowieka*, Warszawa 2002, s. 13 oraz R. Wieruszewski, *Zasada...*, s. 77 i n.

korzenionych w systemie sowieckim i nazistowskim skończywszy, równość była czymś odległym, niekoniecznie i nie zawsze pożądanym. O ile kwestia równości była unormowana już w XVIII-wiecznych dokumentach państwowych⁷⁴ m.in. Stanów Zjednoczonych (Karta praw Wirginii z 1776 r.), Deklaracji praw człowieka i obywatela z 1789 r., Konstytucji Republiki Francuskiej (1793 r.), to dopiero Karta Narodów Zjednoczonych w 1945 r. realnie zwróciła uwagę na kwestie równości⁷⁵ i na autentyczną potrzebę praktycznego zapewnienia równości w społeczeństwie.

„Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne”⁷⁶. Podmiotowy zakres tej normy definiovalny jest poprzez użycie słów „wszyscy”⁷⁷. Prawotwórcze działania nakierowane na ochronę i gwarancję równości mają swoje źródło w wartości immanentnej pod względem przynależności człowiekowi, jaką jest niezbywalna i przyrodzona godność osobowa. To na kanwie godności osobowej budowane jest całe zaplecze norm prawnych skupionych wokół praw człowieka. Odwołanie do godności następuje w każdym z dokumentów międzynarodowych (poświęconych prawom człowieka), jak również w samej Konstytucji RP z 1997 r. „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”⁷⁸. Jak pisze Czesław Kłak, „żaden ze sposobów oddziaływań na jednostki i społeczeństwa (rządzenie, kierowanie, koordynacja, nauczanie, leczenie) nie może zakładać, czy też zmierzać do pozbawienia tego elementarnego i pierwotnego prawa, bez względu na stan zdrowia (zarówno osób zdrowych, jak i chorych, w szczególności psychicznie) czy też sposób postępowania, nawet najbardziej bezprawny i szkodliwy z punktu widzenia społecznego, a także niemoralny. Nie mogą być więc pozbawieni godności zbrodniarze wojenni, osoby winne

⁷⁴ Szerzej: Ibidem, s. 13 i n.

⁷⁵ Dążenie do osiągnięcia i zapewnienia równości ludzi bez względu na rasę, płeć, język czy wyznanie kontynuowane było w Powszechnej deklaracji praw człowieka z 1948 r., która na arenie międzynarodowej pełniła i niezmiennie pełni doniosłą rolę.

⁷⁶ Art. 32 ust. 1, Konstytucja RP.

⁷⁷ Szerzej: A. Łabno, *Zasada równości i zakaz dyskryminacji*, [w:] *Wolności i prawa człowieka...*, s. 37.

⁷⁸ Art. 30 Konstytucja RP.

najcięższych przestępstw, nawet jeśli sami naruszają godność innych”⁷⁹. Jeżeli weźmiemy pod uwagę fakt, iż – jak zaznacza Robert Kropiwnicki – podstawowym dokumentem określającym status jednostki w państwie jest ustawa zasadnicza, to wszystkie prawa i wolności wymienione w Konstytucji RP mają kluczowe znaczenie dla rozwoju społeczeństwa pojmowanego jako jednostki oraz grupy społeczne⁸⁰.

Z drugiej strony, jak zaznacza Andrzej Redelbach, „w rozważaniach nad pozycją jednostki nie można pominąć problemu odpowiedzialności jednostki za jej zachowania oraz analizy toczących się w jej psychice procesów emocjonalno-motywacyjnych. [...] Świadomość jednostki może być pełna przy precyzyjnym rozumieniu danej sytuacji i jej znaczenia oraz zdolności podjęcia racjonalnej decyzji. Zdolność do postrzegania i krytycznej oceny otaczających jednostkę zjawisk może być jednak ograniczona: od stanu ograniczonej przytomności do całkowitego jej braku”⁸¹. Zgadzam się także z Bogusławem Banaszakiem, który pisze, iż pozbawienie osób ubezwłasnowolnionych wskazanych praw politycznych wynika z założenia, że osoby, które z powodu choroby umysłowej, upośledzenia lub innych zaburzeń psychicznych nie mogą samodzielnie i racjonalnie kierować swoim postępowaniem i decydować o swoich osobistych sprawach, nie powinny również mieć wpływu na rozstrzyganie spraw publicznych dotyczących dobra wspólnego, na kierowanie sprawami państwa i wspólnot samorządowych⁸². Podzielam zdanie Autora, iż nie stanowi ono niedopuszczalnej dyskryminacji osób ubezwłasnowolnionych ani też nie jest sprzeczne z generalną zasadą powszechności dostępu polskich obywateli do praw publicznych⁸³.

Ulrich Ernst uważa, iż motyw podjęcia prac w zakresie zmiany treści ustawowych rozwiązań powinien mieścić się w jednej z poniższych dwóch kategorii:

⁷⁹ C. P. Kłak, *Realizacja konstytucyjnych środków ochrony godności człowieka* „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, nr 15, Prawo 2004, nr 2, s. 145.

⁸⁰ R. Kropiwnicki, *Pojęcie praw i wolności chronionych w Konstytucji RP*, [w:] *Prawa człowieka w systemie prawa krajowego*, red. A. Florczak, B. Bolechow, Toruń 2006, s. 33.

⁸¹ A. Redelbach, *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001, s. 353.

⁸² B. Banaszak, *Kodeks...*, s. 30–31.

⁸³ *Ibidem*.

- dokonania poprawy stanu, jaki wynika ze stosowania dotychczasowych przepisów przez sądy (jeśli ustawodawca uważa, że orzeczenia sądowe nie prowadzą do zadowalających rezultatów, powinien dokonać zmian tych przepisów, w oparciu o które sądy wydają rozstrzygnięcia);
- wprowadzenia takich regulacji, które odpowiadają wykładni wypracowanej przez sądy (wprowadzona regulacja miałaby zatem na celu odzwierciedlenie w przepisach niepisanych zasad stosowanych dotychczas w praktyce sądowej)⁸⁴.

Podążając za Romanem Wieruszewskim, można zadać z kolei pytanie o to, czy „równość traktować należy jako cel sam w sobie, czy też jako środek wiodący do celu”⁸⁵. Odpowiedź przychodzi dość szybko, ponieważ trafiamy na słowa autora, w których zaznacza on, iż „celem funkcjonowania państwa jest zagwarantowanie pełnego rozwoju jednostki. Równość jest traktowana jako środek wiodący do tego celu. [...] W pewnych okolicznościach nierówne traktowanie jednostek może skuteczniej sprzyjać osiągnięciu sformułowanego powyżej celu”⁸⁶.

Ubezwłasnowolnienie ma szczególną wagę ze społeczno-prawnego punktu widzenia, ponieważ „wykreśla ono na czas jego trwania daną osobę z obrotu cywilnego”⁸⁷, zwłaszcza że w normalnych okolicznościach o statusie jednostki w państwie decyduje niejednokrotnie ustalenie przysługujących jej praw⁸⁸. Osobną kwestią jest to, na ile ubezwłasnowolnienie narusza zasadę równości praw. Czy rozpatrując ubezwłasnowolnienie, należy je traktować jako przejaw/formę dyskryminacji? Jeżeli na dyskryminację popatrzymy jako na zróżnicowane traktowanie osób znajdujących się w obiektywnie takiej samej (lub zasadniczo podobnej) sytuacji, które to odmienne traktowanie nie ma swojej obiektywnie usprawiedliwionej podstawy⁸⁹, to sytuacji, w której istnieje usprawiedliwienie dla zróżnicowanego traktowania, nie można nazwać dyskryminacją; co więcej – takie postępowanie jest „wyj-

⁸⁴ U. Ernst, *Ubezwłasnowolnienie*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2010, nr 4, s. 22 i 23.

⁸⁵ R. Wieruszewski, *Zasada...*, s. 77.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ W. Łuniewski, *Zarys psychiatrii sądowej. Część ogólna*, Warszawa 1979, s. 56.

⁸⁸ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 449.

⁸⁹ B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki...*, s. 160.

ściem naprzeciw potrzebom płynącym z zasady równości (tzw. dyskryminacja pozytywna)⁹⁰.

Na zakończenie przywołam orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego, w którym stwierdzono, iż „twórcy konstytucji nadali zasadzie równości wymiar uniwersalny, odnosząc je do wszelkich zróżnicowań, jakie zostaną dokonane w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym, niezależnie od cechy (kryterium), według którego zróżnicowanie to zostanie dokonane. W odniesieniu do każdej badanej regulacji Trybunał Konstytucyjny winien więc najpierw ustalić, w oparciu o jaką cechę (kryterium) dokonano zróżnicowania obywateli”. Rozpatrując obowiązujący stan prawny, a także opisane wyżej projekty zmian, oraz kontrastując je ze sobą, należy nade wszystko pamiętać, że w momencie kiedy w rolę wchodzi istotne kwestie – a taką jest decydowanie o wyborze władz Rzeczypospolitej Polskiej⁹¹ – wszelkie działania podejmowane względem osób, co do których istnieją uzasadnione podejrzenia stanowiące podstawę do ubezwłasnowolnienia, a które to działania mają na celu ograniczenie lub też całkowite pozbawienie tych osób ich praw wyborczych, są w moim osobistym przekonaniu uzasadnieniem dla zastosowania środków eliminujących potencjalne ryzyko, że ważne kwestie państwowe uregulowane zostaną w pewnym sensie „przypadkiem”.

Literatura

Banaszak B., *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2014.

Buczkowski J., *Podstawowe zasady prawa wyborczego III Rzeczypospolitej*, Lublin 1998.

Chmaj M., Skrzydło W., *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2011.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ „Od wyborcy oczekuje się, iż podejmując określoną decyzję wyborczą, będzie w pełni świadomy jej znaczenia. Głosując na konkretne ugrupowania, konkretnych kandydatów, wyborca kształtuje polityczną rzeczywistość państwa, dlatego też powinien zdawać sobie sprawę ze skutków, jakie jego głos może wywołać. Trudno wymagać tej świadomości od osób, które nie do końca potrafią kierować własnym życiem. [...] Ograniczenie w stosunku do nich czynnego prawa wyborczego nie jest przy tym uznawane za naruszenie zasady powszechności. Problemem, jaki pojawia się na tym tle, jest określenie zasad i kryteriów pozwalających zweryfikować, czy dana jednostka jest na tyle świadoma, iż może uczestniczyć w akcie głosowania, czy jej stan umysłowy na to nie pozwala”; *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 146.

- Chmaj M., *Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji*, [w:] M. Chmaj, L. Leszczyński, W. Skrzydło, J. Z. Sobczak, A. Wróbel, *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce, zasady ogólne*, T. I, Kraków 2002.
- Dąbrowski M., *Ubezwłasnowolnienie a prawo wyborcze w świetle standardów europejskich*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 2–3.
- Ernst U., *Ubezwłasnowolnienie*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2010, nr 4.
- Garlicki L., *Zasada równości i zakaz dyskryminacji w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Obywatel – jego wolności i prawa. Zbiór studiów przygotowany z okazji 10-lecia urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich*, Biuro RPO, Warszawa 1998.
- Gronowska B., *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, Toruń 2013.
- Jasudowicz T., *Prawo do wolnych wyborów w byłych europejskich państwach socjalistycznych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 2011, nr 2.
- Kłak C. P., *Realizacja konstytucyjnych środków ochrony godności człowieka*, [w:] „Prawo 2, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, nr 15, Rzeszów 2004.
- Kropiwnicki R., *Pojęcie praw i wolności chronionych w Konstytucji RP*, [w:] *Prawa człowieka w systemie prawa krajowego*, red. A. Florczak, B. Bolechow, Toruń 2006.
- Łabno A., *Zasada równości i zakaz dyskryminacji*, [w:] *Wolności i prawa człowieka oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006,
- Łopatka A., *Jednostka – jej prawa człowieka*, Warszawa 2002.
- Nowicki M., *Europejski Trybunał Praw Człowieka: wybór orzeczeń 2010*, Warszawa 2011.
- Pajor T., *Ochrona osób niepełnosprawnych, ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Studium nad potrzebą ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, red. K. Kurowski, Łódź 2010.
- Redelbach A., *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001.
- Redelbach A., *Prawa naturalne – prawa człowieka – wymiar sprawiedliwości; Polacy wobec Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Toruń 2000.
- Skotnicki K., *Zasada powszechności w prawie wyborczym. Zagadnienia z teorii i praktyki*, Łódź 2000.
- Skrzydło W., *Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji*, [w:] M. Chmaj, L. Leszczyński, W. Skrzydło, J. Z. Sobczak, A. Wróbel, *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce, zasady ogólne*, T. I, Kraków 2002
- Wieruszewski R., *Zasada równości i niedyskryminacji*, [w:] *Prawa człowieka. Model Prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
- Wawrzyniak J., *Równość obywateli PRL*, Warszawa 1977.
- Wiśniewski L., *Prawo a wolność człowieka – pojęcie i konstrukcja prawna*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.

Wiśniewski L., *Zakres ochrony prawnej wolności człowieka i warunki jej dopuszczalnych ograniczeń w praktyce*, [w:] *Wolności i prawa człowieka oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006.

Wróblewska I., *Prawo wyborcze do Sejmu i Senatu oraz status prawny posłów i senatorów*, [w:] *Prawo Konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, Toruń 2013.